

## Розділ IV



## МУЗЕЄЗНАВСТВО

УДК 061.02:351.853(477.62)»1920/1930»

М.О. ПРИНЬ

### Становлення музейної справи та пам'яткоохоронної роботи в Бахмутському повіті, районі, окрузі в 1920-х – на початку 1930-х років

Стаття присвячена дослідженню історії становлення краєзнавчого музею в м. Бахмут та проведенню пам'яткоохоронних заходів у регіоні.

**Ключові слова:** краєзнавчий музей, екскурсійна справа, експонати, фондова робота, експозиція, пам'яткоохоронна робота, просвітницька діяльність, Б.С. Вальх, І.А. Часовников.

Історія Артемівського краєзнавчого музею починається з імені Бориса Вальха. У складний повоєнний час йому довелось очолити музейно-виставково-екскурсійну секцію Донецького губернського управління політичної освіти. Як досвідченому науковцю та лікарю, Б.С. Вальху довірили складне завдання: керівництво музейною й екскурсійною справою в Донецькій губернії, а також створення краєзнавчого музею у новому її центрі – Бахмуті.

Бахмутський повіт у 1920 р. був переданий до складу новоствореної Донецької губернії, де згодом, у січні-грудні 1920 р., ліквідований із переходом до поділу на райони (був створений Бахмутський район), після чого знову поновлений. У 1923 р. повіт був ліквідований за переходом до устрою «губернія–округа–район». 12 квітня 1923 р. у складі Донецької губернії утворюється Бахмутська округа (з 1924 р. – Артемівська, у зв'язку з перейменуванням міста) налічувала 15 районів. Протягом 1924–1930-х років межі округи не раз змінювалися. 2 вересня 1930 р. округа була ліквідована й перетворена на район у складі області. На півночі Бахмутська округа межувала з Куп'янською, Ізюмською і Старобільською округами, на сході – з Луганською, на півдні – зі Сталінською та з Дніпропетровською – на заході [1].

Борис Сергійович Вальх народився 27 листопада 1876 р. у с. Введенському Бахмутської округи Харківської губернії у сім'ї дворянина – невеликого домовласника. Закінчив Павлоградську гімназію, у 1896 р. вступив до Харківського університету на медичний факультет, паралельно йому було дозволено навчатися на природничо-історичному відділенні фізико-математичного факультету. Навчання сприяло формуванню світогляду молодої людини і зробило з неї справжнього дослідника природи. Протягом 1910–1912 років Б.С. Вальх стажувався у Харкові. Згодом як медик був направлений у Бахмут, пізніше до Маріуполя. Працював у Швеції та Бухарі. У 1921 р. Борис Сергійович повертається у Бахмут, де йому доручено створити краснавчий музей, і стає першим його директором (1923–1925). У подальшому, до 1937 р., Б.С. Вальх працював на Артемівській станції захисту рослин. Рятуючись від сталінських репресій, у 1937 р. разом із сім'єю переїжджає до Туркменії, очолює там Іолотанську тропічну станцію, де бореться з малярією. До Бахмута (Артемівська) повернувся в 1941 р., якраз напередодні війни. Працював головним лікарем. Помер 12 квітня 1942 р. в Артемівську [2].

При формуванні керівних структур управління Донецькою губернією 1921 року Донецький губернський комітет політосвіти отримав наступну структуру: організаційно-інструкторський, рампартшкіл, агітаційно-пропагандистський (у складі клубного, бібліотечного, музейно-виставкового секторів) підвідділи. До нього входила й надзвичайна комісія для боротьби з неписьменністю. Керувала комітетом колегія на чолі з завідувачем відділу освіти А. Голишевим.

У період з 1920 до 1923 р. проводилися губернські, повітові конференції з представниками всіх управлінських повітових народосвітніх, політосвітніх установ і музейних закладів губернії. Вони мали, головним чином, звітний та організаційний характер і висували на обговорення першочергові завдання роботи серед населення регіону.

На першій губернській конференції політосвітніх органів Донбасу, що пройшла в м. Бахмуті (11–15 січня 1922 р.), були присутні 30 посадовців – представників багатьох державних і партійних структур Донецького губвиконкому [3]. За 5 днів роботи конференції було заслухано широке коло доповідей, як-от: про політосвітню роботу в Донбасі; завдання та методи агітаційної й пропагандистської роботи; стан боротьби з неписьменністю; про роботу художнього сектору; про проведену роботу в Червоній армії; про роботу серед молоді та про стан музейно-виставково-екскурсійної справи.

Найбільш бурхливе обговорення викликала доповідь Б.С. Вальха про стан музейної, виставкової та екскурсійної справи, в якій, зокрема, він зазначив, що екскурсійно-виставкова музейна робота має в регіоні велике пропаган-

дистське значення, завдячуючи своїй наочності, яка не потребує від відвідувачів музеїв, виставок і екскурсій ніякої додаткової підготовки. За визначенням Б.С. Вальха, «хороших музеев в настоящее время у нас немного; будучи наследием прошлого, они в большинстве случаев являются кунсткамерами. Нам нельзя организовывать музеи случайного характера – необходимо в каждом уездном центре иметь музей, объединяющий разные отрасли музейной работы и иллюстрирующий именно местный край и местную жизнь. В губернском центре (Бахмут) мы имеем меньше возможностей в этом отношении, чем на местах из-за тяжелых квартирных условий, отсутствия производственных возможностей и т.п.». До того ж, у своїй доповіді він детально обґрунтував необхідність розширення музейної мережі губернії: слід при клубах створювати музейні осередки як основу майбутніх музеїв, залучати до розгортання музейної роботи кваліфікованих керівників. Чимало зауважень стосувалося й екскурсійної справи в умовах промислового Донбасу та проблем, що гальмували її розгортання: транспортні питання, недостатнє харчове забезпечення, відсутність розгалуженої екскурсійної мережі постачання. Одночасно на конференції було розглянуто плани розгортання у 1922 р. мережі екскурсійних баз: першим центром зазначено Бахмут, другим – Старобільський повіт, єдине на теренах європейської частини СРСР місце, де збереглися недоторканими цілинні степові землі чорноморсько-новоросійських степів. Усього пропонувалося створення 7–8 екскурсійних баз у губернському центрі та повітах, 50 тимчасових виставок і 10 пересувних мобільних виставок.

Одним із ключових питань, що обговорювалися на конференції, стала актуалізація для підвідділів пропаганди необхідності проводити активну роботу з охорони пам'яток мистецтва, природи, культури та старовини, зобов'язавши до цього музейно-виставково-екскурсійні секції. А повітовим органам суворо пропонувалося стежити за станом пам'яток природи та старовини і не допускати їх знищення [4].

За підсумками першої губернської наради політосвітніх органів Донбасу було вироблено понад 30 рекомендацій щодо подальшої роботи. Не оминули музейну та пам'яткоохоронну справу. Повітовою інспектурою політосвіти було доручено негайно провести облік пам'яток і постійно вживати заходів щодо їх охорони. Це стосувалося насамперед архівів. Окрім того, ухвалили заснувати у Донбасі нові заповідники. Першою в переліку зазначалася ділянка цілинних земель у Старобільському повіті; другою – ділянка крейдяних лісів у Святих горах Слов'янського повіту, що включала комплекс споруд Святогірського монастиря з його скелями, печерами та катакомбами; третя ділянка – Білосарайська коса в Маріупольському повіті з солоними озерами,

грязями, унікальною флорою та фауною південно-середземноморського типу. Пропонувалося всі зазначені ділянки використовувати у наукових і медичних заходах: санаторне та кумисне лікування, грязелікування, морські купання, виноградне лікування тощо [5].

У 1922 р. майже вся мережа культпросвітницьких закладів Донбасу отримувала фінансування з місцевих бюджетів. Архівна та музейна справа в регіоні велася вкрай мляво. За відсутності приміщення експозиція музею у Бахмуті була згорнута, але, попри все, у березні 1922 р. провели виставку, яка ілюструвала жахливі наслідки голоду. Загалом, станом на цей час функціонували музеї в Маріуполі, Таганрозі, Луганську, Старобільську, Лисичанську та Попасній [6].

На виконання резолюції конференції у Бахмуті розгорнулася робота зі створення місцевого краєзнавчого музею як окремого закладу культури, і всі клопоти з його організації лягли на Б.С. Вальха. Артемівський окружний музей імені товариша Артема почав діяти в грудні 1923 р. – відкритий із нагоди відкриття пам'ятника революціонерові Артему (Ф.А. Сергєєву). Його розмістили за адресою: м. Артемівськ, вул. ім. Артема, будинок 25 [7]. Музей знаходився в безпосередньому підпорядкуванні окрполітосвіти й утримувався державним коштом з бюджету [8]. Штатний розпис налічував 3 одиниці – завідувач, сторож і прибиральниця. Очолив цей заклад лікар-епідеміолог, орнітолог і зоолог Б.С. Вальх.

Основою колекції музею були експонати, які належали створеному повітовим земством ще в 1909 році музею народної освіти, а також речі з приватної колекції його Б.С. Вальха. Джерелами поповнення фондів також були експонати, які передавалися як установами, так і приватними особами. Музей структурно поділявся на відділи – загальний і краєзнавчий, бібліотеку та лабораторію. Експозиція теж ділилася на відділи – сільськогосподарський та боротьби зі шкідниками і відділ наочних посібників шкільного характеру. На момент відкриття фонди музею налічували 2795 експонатів (з краєзнавства – 486, гірничої справи – 131, наочних приладів – 1741, усього іншого – 437). Музей мав 53 колекції, 1633 таблиці та картограми, 120 моделей. Але в листі директора музею до Всеукраїнського археологічного комітету зазначалося, що експонатів з археології, етнографії та мистецтва у фондах музею не було [9]. Б.С. Вальх особисто передав 133 експонати із власної приватної колекції до фондів свого музею. За рік вдалося долучити до музейного зібрання ще додатково 330 експонатів.

Культурний заклад працював також над поповненням своєї бібліотеки, яка складалася з книг і періодичних видань, що відображали історію місцевого краю, а також мали характер музейних посібників. Як і всі окружні музеї свого часу, Артемівський музей потерпав від притаманних часові труднощів – у штаті музейним фахівцем був лише директор, матеріальне становище

музею було скрутним, нестало коштів на господарські потреби (у вересні за несплату музею на півтора місяці відключили електрику), а також на придбання експонатів, навчальну частину, а тому через усе це з січня 1923 р. заклад працював лише 3 рази на тиждень. Скрутне становище склалося і з охороною експонатів. Вони потерпали від шкідників, бо за період війни та революції велика кількість експонатів зберігалася без скринь, шаф і санітарної обробки. Тільки в середині 1923 р. цю проблему вдалося розв'язати.

Окрім поточної науково-технічної, прикладної роботи, приміром, сільсько-господарської тематики – боротьби зі шкідниками, музей намагався через обов'язкове рішення окрвиконкому затвердити заходи з охорони пам'яток історії, культури та природи, але значних результатів у цьому не досяг. Окрім того, він робив спроби сконцентрувати залишки архівних матеріалів. Але більша їх частина загинула, тому надходження архівного матеріалу до музею були незначними.

За 1921–1925 роки в Україні було закрито 364 культові споруди. Всього ж у 41 окрузі УСРР протягом 1919–1929 років їх було 619, в т.ч. 350 православних церков, 197 синагог і 46 церковних будинків [10]. Лише в 1923 р. в Донецькій губернії було закрито 64 культові споруди: 27 церков, 6 синагог, 26 молитовних будинків, 2 костели, 3 монастирі, з них у Бахмутській окрузі – 13 церков, 5 синагог, 17 молитовних будинків та 2 костели [11]. За кількістю закритих у 1924 р. православних храмів на першому місці був Харківська округа – 48, на другому – Одеський – 39, на третьому – Артемівський і Шевченківський – 25 [12].

Маючи таку кількість недіючих культових споруд у своїй окрузі, Бахмутський краєзнавчий музей клопотався про передачу до його фондів культових предметів, які вилучалися з церков і мали історико-культурну цінність, щоправда успіху ці спроби не мали. Після закриття церковних споруд окрвиконкоми використовували молитовні для культурно-освітніх потреб. До прикладу, в Артемівській окрузі приміщення Олексіївської церкви, в м. Костянтинівка – Миколаївської церкви, церкви в с. Яковлівка Костянтинівського району та Архидіаконівської церкви в с. Степанівка Олександрійського району було вирішено використовувати під «клуби» [13]. Крім того, архіви дають розширені дані про характер використання 50 закритих культових споруд у Артемівській окрузі в період з 1920 до 1929 р. Вони були задіяні для широкого кола господарських та цивільних потреб – будинок безробітних, їдальня, палац фізкультури, електростанція, навчальний пункт, клуби (робітничі, фізкультури, залізничників, студентів-техніків, спілки, робітничої молоді), зали засідань суду, лекційні зали, кінотеатри, сільбуду, школи-семирічки та житлові установи [14].

Незважаючи на перелічені труднощі, музей як один з не багатьох осередків культури та науки був доволі популярним серед місцевих жителів. Упродовж

року він гостинно відкривав двері для відвідувачів більш, як 100 днів. За цей час сюди завітали 8035 відвідувачів, а з-поміж екскурсій виділялися ті, що були проведені для жіночого відділу, представниці якого навчалися в Артемівську, та слухачів губернського семінару, що спеціально приїхали навчатися музейної справи.

Протягом свого першого року існування музей розгорнув активну просвітницьку роботу. Було прочитано 154 лекції для відвідувачів на різні теми: захист рослин, корисні тварини, кам'яновугільна доба й походження вугілля, кровообіг у тварин, зокрема ссавців, гербаріювання та його значення, нервова система людини, кам'яне вугілля на Донбасі та в Росії, шкідливі гризуни та шкідливі тварини Донбасу, корисні тварини Донбасу, сарана та її родичі, склад харчових сполук, тварини, які вимирають, та охорона природи Донбасу, про музейну справу, про сільське господарство Донбасу тощо.

Музей активно допомагав у культосвітній роботі своїм колегам – клубним працівникам, учителям і навчальним закладам, агрономам і сільбудинкам, надаючи посібники для лекцій та навчання. Крім того, гербарний матеріал видавався для лекцій з ботаніки. Для губернської спілки мисливців і рибалок був розроблений план обстеження місцевої рідкісної тварини хохулі. Жіночому відділу надавалися роз'яснення зі збору корисних лікувальних рослин. І вже протягом року музей почав наукове обстеження флори та фауни регіону. До того ж, у межах урочистих заходів зі святкування десятиріччя Жовтневої революції пожвавилася виставкова діяльність музею [15].

У 1925 р. до керівництва музею було запрошено працівника Глухівського окружного музею І.А. Часовникова [16].

Ілля Артемович Часовников (1887–1954) – учитель російської мови, викладав у Глухівській чоловічій гімназії з 1912 до 1917 р. Закінчив університет Св. Володимира в Києві з дипломом 2-го ступеня. У 1920 р. завідував Глухівським музеєм старовини і мистецтва [17].

І.А. Часовников працював у Бахмутському музеї з 1925 до 1938 р., і за його діяльності значно поповнилися основні та допоміжні фонди, розширилися музейні експозиції. Основна увага музею фокусувалася на висвітленні історії промислового розвитку краю, зокрема наприкінці 1920-х у ньому функціонували гірничо-промисловий, хімічно-промисловий, металургійний, природничий, сільськогосподарський, антирелігійний відділи. Про активну діяльність цієї установи свідчать такі дані: на 1928 р. у фондах налічувалися 4235 експонатів, з них 1656 були представлені в експозиції, наукова бібліотека укомплектована 1013 примірниками книг [18].

Загалом за 1927/1928 звітний рік музей працював, маючи всього 2 штатні одиниці, при бюджеті 5389 крб.; був відкритий для відвідувань 160 днів по 28

годин на тиждень, а кількість відвідувачів сягнула цифри 10462. Кількість експонатів збільшилася до 5176, з них 1889 були задіяні в експозиції, а 3497 зберігалися у фондах [19]. Продовжувала працювати бібліотека, яка налічувала вже 522 книги. Планових наукових експедицій музею не проводив, проте здійснювались поодинокі разові заходи, наприклад виїзди до Костянтинівки, де були знайдені кістки мамонта, та до ст. Яма, де відкопаний стародавній горщик.

Музей розпочав роботу зі складання історичного нарису Артемівської округи, який було заплановано відразу надрукувати. Активно проводив заклад позамузейну екскурсійну діяльність – проводилися екскурсії до солекопалень та підприємств округи. В цей період музей отримував фінансування вже з місцевого бюджету (3911,15 крб., з них на виплату заробітної плати – 1542,15 крб., на наукову роботу – 1250 крб., на утримання та поповнення бібліотеки – 250 крб., господарські витрати – 519 крб., на ремонт – 350 крб. [20]).

Однак недостатнє фінансове становище, мізерність штату музею не дозволяли повною мірою розгорнути роботу зі збереження пам'яток історії та культури. Перешкоджало цьому й нерозуміння та байдуже ставлення до питань пам'яткоохоронних питань місцевої влади. Ще в липні 1927 р. НКО УСРР повідомив Артемівський окрвиконком, що на території округи зареєстрована пам'ятка історії та культури – Воскресенська церква XVIII ст. (м. Слов'янськ). Пропонувалося вжити відповідних заходів щодо охорони пам'яток, які знаходяться на території округи, поклавши видатки на охорону на установу, яка користується пам'яткою, а в подальшому передбачати необхідні кошти на утримання пам'яток при складанні місцевого бюджету [21].

Але Артемівська окружна інспектура народної освіти повідомляла Управління науковими установами НКО УСРР про те, що в Артемівській окрузі пам'яток матеріальної культури, які вимагають обліку й охорони, немає. Тоді керівництво Управління доручило харківському крайовому інспектору С.А. Таранушенку перевірити це повідомлення [22]. Впродовж 1930 р. вчений-дослідник провів перевірку зареєстрованих пам'яток історії та культури і сфотографував їх. Він обстежив 205 пам'яток архітектури, зокрема й згадану в листі Воскресенську церкву [23].

У травні 1926 року в Києві за ініціативою Управління науковими установами НКО УСРР для вирішення нагальних питань пам'яткоохоронної роботи було скликано раду крайових інспекторів охорони пам'яток. Основними питаннями для обговорення стали: облік і реєстрація пам'яток, їх класифікація та розподіл тощо. У результаті спільних домовленостей вирішено провести первинну реєстрацію видатних пам'яток, яка повинна була передувати їх генеральній реєстрації [24].

Сповнені сил, енергії та творчих задумів, крайові інспектори повернулися на місця і з великим натхненням приступили до виконання одержаного завдання. Первинна реєстрація пам'яток і класифікація їх за типами проходила дуже важко. Харківський крайовий інспектор С.А. Таранушенко звернувся до всіх окрвиконкомів, що входили в ареал його відповідальності, з відповідним проханням перевести реєстрацію пам'яток і сформувати їх місцеві реєстри. Керівництво окрвиконкомів, не розуміючи важливість налагодження системної роботи з охорони пам'яток, реєстрації не здійснило. Жодний із окрвиконкомів реєстраційних списків на пам'ятки своїх округ до крайового інспектора не надіслав.

Через деякий час С.А. Таранушенко знову звернувся до окрвиконкомів з листами, в яких наголошувалося, що на місцях для виявлення пам'яток нічого не зроблено, а тому, щоб реанімувати пам'яткоохоронну справу, прохав надати допомогу грішми та засобами пересування (в основному гужовий транспорт), аби інспектура мала змогу відряджати свого співробітника для проведення пошукових робіт на території відповідних округ. Але й тут майже всі окрвиконкоми відбулися формальними відписками: одні зазначали, що таких витрат бюджетом не передбачено; інші повідомляли, що пам'яток у межах їх округи нема, деякі зовсім відмовчалися... Таке ставлення місцевих державних органів до справи охорони пам'яток примусило харківського крайового інспектора шукати інших шляхів і засобів щодо виявлення та реєстрації пам'яток. Наступним кроком інспектури для отримання необхідної інформації з округ стало звернення до місцевих музеїв й опрацювання наукової літератури, в якій знаходилась інформація про дослідження.

Спроба залучити до пам'яткоохоронної справи музейних працівників мала успіх. Після отримання через музеї та через окремих осіб, а також після перевірки вибірки відомостей із літературних джерел, нарешті було складено перші списки пам'яток, що підлягали охороні. Пам'ятки розподілили за округами та категоріями.

Упродовж 1926–1928 років в Українській СРР була проведена перша спроба реєстрації пам'яток культури та природи, яка дозволила взяти на загальнодержавний облік загалом 562 об'єкти. З них у Луганській окрузі було зареєстровано 7 пам'яток археології та 1 – архітектури, у Старобільській – 4 пам'ятки архітектури, в сусідніх Сталінській та Маріупольській – жодної, у Артемівській – 1 пам'ятку архітектури – якраз ту саму Воскресенську церкву (1757) [25].

Складені списки були надіслані до Управління науковими установами НКО УСРР й після їх затвердження направлені на адреси окружних виконкомів для здійснення пам'яткоохоронних заходів, у т.ч. постійної охорони цих пам'яток. Слід зазначити, що вищенаведені дані про кількісний склад пам'яток були



вкрай неповними, а їх кількість постійно змінювалася (здебільшого збільшувалася) – залежно від подальшого виявлення пам'яток або зняття їх з обліку [26]. Ця робота з виявлення пам'яток наочно підтверджує: якщо в 1927 р. на обліку в Артемівській окрузі перебувала лише 1 пам'ятка архітектури, то в 1930 р. – 11.

Окрім виявлення й охорони матеріальних пам'яток, в Україні зароджувалася справа охорони пам'яток природи. Паралельно з офіційними установами – НКО УСРР, НКЗ УСРР, УАН та музеями – помітну роль відігравала Всеукраїнська спілка мисливців та рибалок (далі – ВУСМР), її окружні відділи та окремі члени. В округах існувала плідна співпраця між місцевими краєзнавчими музеями, які переймалися науковим вивченням і популяризацією знань, та окружними відділами ВУСМР, які забезпечували безпосередню охорону пам'яток цієї категорії. ВУСМР опікувалося двома галузями народного господарства – мисливським і рибальським господарством. Складання норм відстрілу дичини й вилову риби, організація заповідників і заказників, заборона весняного полювання й рибалки під час нересту тощо – все це види мисливського й рибальського самообмеження.

НКО УСРР разом з узяттям на облік пам'яток надсилав до місцевих окрвиконкомів відповідні переліки та рекомендував їм вживати практичних заходів щодо їхньої охорони за чинним законодавством [27]. Результатом спільної з ВУСМР роботи стало формування місцевого реєстру пам'яток природи Артемівської округи, що були взяті на державний облік у 1930 р. Слід зазначити, що це були лісові ділянки переважно степової території: бір на крейдяному ґрунті «Артемівські гори» Теплянського лісництва (надзвичайно рідкісний в Україні випадок розташування бору не на піску, а на крейді (реліктове явище)), листопадний ліс біля с. Маячки, відомий своїм розповсюдженням граба, Орлів ліс із концентрацією дубів, Крейдяний бір теж із рідкісним зростанням сосни на крейді, крейдяна гора поблизу с. Серебрянка [28].

Загалом же на обліку в Артемівській окрузі станом на 1930 р. перебувало 19 пам'яток – 4 архітектурні об'єкти (культові споруди), 7 пам'ятників, присвячених революційним подіям (в т.ч. пам'ятники Артему – Сергєєву), 8 пам'яток природи.

У цілому, викладений матеріал дає можливість відтворити процес становлення Артемівського краєзнавчого музею у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. як конкретного прикладу розвитку музейництва радянської доби, передусім міжвоєнного періоду. Впродовж 1920-х років музей став осередком краєзнавчих досліджень регіону, а його наукова діяльність у сфері дослідження пам'яток культурної спадщини скеровувалася радянськими державними органами управління наукою, а також академічним Всеукраїнським археологічним

комітетом. Ефективність музейної та позамузейної діяльності безпосередньо залежала від особистої зацікавленості в результатах своєї роботи працівників музеїв, їх освітнього рівня та спроможності місцевих органів влади виділяти кошти на утримання закладу та на пам'яткоохоронні заходи.

Здійснене дослідження історії створення та формування місцевого Бахмутського (Артемівського) краєзнавчого музею дає змогу стверджувати, що основну роль у його становленні відігравав особистий фактор, тобто рівень професіоналізму людей, які опікувалися музейною справою. Головними напрямками роботи музею була екскурсійна та виставкова діяльність, формування музейних фондів, експозиційна та пам'яткоохоронна робота.

### Джерела та література

1. Матеріали до опису округ УСРР. Статистичні характеристики. Артемівська округа. – Х., 1926. – 59 с.
2. Вальх Борис Сергеевич // Орнитологи України. Библиографический справочник / Авторы-составители: Т. А. Атемасова, И. А. Кривицкий. – Х., 1999. – Вып. 1. – С. 51–52; Шакула О.А., Сіренко В.О. До ювілею зоолога та лікаря-епідеміолога Бориса Сергійовича Вальха // Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали Перших Вальхівських читань. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 4–7.
3. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф. П-1, оп. 1, спр. 1289, арк. 1.
4. Там само, арк. 26–28.
5. Там само, спр. 1306, арк. 11 зв.
6. Там само, арк. 16–22.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. Р-166, оп. 5, спр. 262, арк. 67.
8. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф. Р-401, оп. 1, спр. 523, арк. 220.
9. 9. Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі – НА ІА НАН України), ф. ВУАК, спр. 46/1, арк. 1.
10. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – С. 41.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 1641, арк. 31.
12. Фесенко А.М. Кампанія з націоналізації культових споруд на Донеччині у 20-х рр. XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2008. – № 2. – С. 94.
13. ДАЛО, ф. Р-243, оп. 1, спр. 1243, арк. 40.
14. ЦДАВО України, ф. Р-5, оп. 3, спр. 1628, арк. 59.
15. ДАДО, ф. П-8, оп. 1, спр. 82, арк. 14–17.
16. Татаринів С.І. Початок музейної справи в Донбасі // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 190.
17. Дьяконова Е. Музей в звоннице полуразрушенного собора / Вперед. – 2011. – 23 февраля; Дмитренко Н. Щоб пам'ятали... (Трагічні долі провінційних музейників Північного Українського Лівобережжя 20–30-років ХХ ст.) // Ніжинська старовина : збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – К. – 2010. – Вип. 10 (13) – С. 162.
18. Татаринів С. Из истории Артемовского музея // Рідний край. Історико-краєзнавчий альманах. – Донецьк, 1997. – №2–3. Ч. II. – С. 53–55.
19. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 9 спр. 1467, арк. 10–11.
20. Там само, оп. 8, спр. 443, арк. 203.
21. Там само, оп. 6, спр. 9434, арк. 1.
22. Там само, арк. 9.

23. НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 346, арк. 10–11.
24. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 2, спр. 1156, арк. 206.
25. *Дубровський В.В.* Історично-культурний заповідник та пам'ятники України. – Х., 1930. – С. 56–57.
26. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, ф. 278, № 1370, арк. 1–2.
27. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 9434, арк. 1.
28. Там само, спр. 9387, арк. 633.

***Принь М.О.* Становление музейного дела и деятельности по охране памятников в Бахмутском уезде, районе, округе в 1920-х – начале 1930-х годов.**

Статья посвящена исследованию истории становления краеведческого музея в г. Бахмут и проведению мероприятий по охране памятников в регионе в 1920-х – начале 1930-х годов.

**Ключевые слова:** краеведческий музей, экскурсионное дело, экспонаты, фондовая работа, экспозиция, деятельность по охране памятников, просветительская деятельность, Б.С. Вальх, И.А. Часовников.

***Prun M.O.* The establishment of museum activity and monument protection work in Bakhmutskiy povyt, district, okruga in 1920<sup>th</sup> – at the beginning of 1930<sup>th</sup>**

The article is devoted to the regional museum in Bakhmut establishment history research and monument protection measures realization in the region in 1920<sup>th</sup> – at the beginning of 1930<sup>th</sup>.

**Key words:** museum of local history, excursion work, showpieces, fund work, exposition, activity on the guard of monuments, educational activities, B.S. Valkh, I.A. Chasovnikov.

Подано до друку: 29.10.2012 р.

УДК 738.1(477.82)«17/19»+691.434.3(477.82)«17/19»

А.О. ТИТАРЕНКО

**Формування музейних колекцій України  
на тлі нерозробленості державного  
законодавства щодо збереження і вивезення  
пам'яток промислового виробництва**

Статтю присвячено дослідженню проблем формування музейних колекцій України на сучасному етапі. Розглянуто низку законодавчих актів, які регулюють музейне життя у країні, ситуацію поповнення зібрань музеїв останніх років і проблему переміщення культурних цінностей через державний кордон України.

**Ключові слова:** формування колекцій музейних предметів, переміщення культурних цінностей, український фарфор.

На сучасному етапі гостро постало питання вивезення за кордон предметів національного культурного надбання та втрати Музейним фондом України потенційних складових, які могли б допомогти сформувати більш повне уявлення про історичний та культурний розвиток нашої держави. Крім того, через недоліки Податкового, Митного кодексів, деяких законів України та діючої нор-